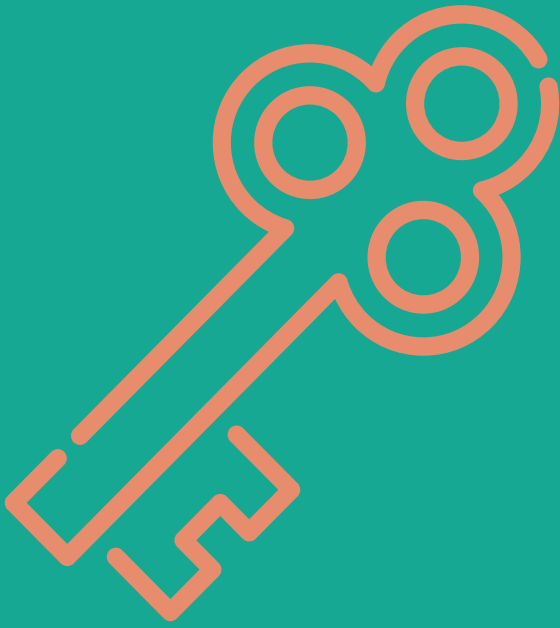

משרד החינוך
מינהל החינוך הדתי

שאלות לב לדעת (עמ"ד)

מהשאלה לשיעור:
הצעות פדגוגיות
לשיעור חוויתי ומשתף

הקדמות ודברי ברכה

הרב אלי אטיה מנהל לב לדעת

ארגון 'לב לדעת' פועל בחסות החמ"ד זה כשמונה שנים. עיקר עיסוקנו הוא קירוב בין חומרי הלמידה שאיתם נפגש התלמיד לבין עולמו הפנימי והחוייתי.

אמירה חסידית המיוחסת לרבי מנחם מנדל מקוצק אומרת: "המרחק בין המוח ללב גדול יותר מהמרחק בין השמים לארץ". חיבור בין העולם האינטלקטואלי לעולם הרגשי מוליד אדם שלם, היכול למקסם את כוחותיו. במשך לימודיו נפגש התלמיד עם מקורות ידע רבים, והשאלה היא מה מחולל בתוך אישיותו המפגש עם אותו ידע.

שמחנו מאוד ביזממה הברוכה של המזכירות הפדגוגית בראשותו של ד"ר משה ויינשטוק, להכנסת שאלות עמ"ר, שבמקור אנו מכנים אותן שאלות 'לב לדעת', לבחינות הבגרות. שאלות אלו וההוראה לקראת מענה עליהן מזמנות אפשרות ליצירת שיעורים משמעותיים, שיקרבו בין הראש של התלמידים לליבם ונפשם.

הואיל ולחם חוקנו בלב לדעת הוא העיסוק בהוראה המחברת בין התבונה לעולמו הפנימי של הלומד, הכנו את החוברת שלפניכם, הכוללת מגוון רחב של הצעות פדגוגיות לבניית שיעורים שיחוללו שיח ופעילות אקטיבית של תלמידים סביב הנושא הנלמד. המחשבה שהנחתה אותנו בבניית החוברת הייתה להציג מהלך הוראה מהשאלה לשיעור, הווי אומר: לנתח את השאלות, להבין מה הן דורשות וליצור שיעור חוייתי שיעניין את התלמידים וכן יאפשר להם לפתח מיומנות של מענה לשאלות מהסוג הזה.

אנו תקווה שהחוברת הזאת תהווה צוהר לפתיחת כיווני חשיבה נוספים בדרך להעברת שיעורים שבהם התלמידים הם שותפים פעילים ואף חשים את הקשר בין החומר הנלמד לחייהם.

אלי אטיה
מנהל לב לדעת

ד"ר אברהם ליפשיץ

בשנים האחרונות אנחנו זוכים להטמיע בחמ"ד את התוכנית 'לב לדעת' - ידע מצמיח חינוך'.

תוכנית זו מרחיבה את מעגל הלימוד למחוזות עמוקים יותר מידע, היא מבקשת לגעת במפגש שבין הלומד והנלמד, ויחד עם הלמידה המעמיקה והידע ליצור גם סקרנות, קשר והפנמה של הנלמד בקרב תלמידינו. אנו מאמינים שלמידה משמעותית יוצרת אהבת למידה, ושמפגש עמוק ואמיתי במהלך הלמידה מקדם ומצמיח את כל רובדי אישיותו של הלומד.

במהלך שנות הלימודים פוגשים התלמידים מגוון רחב של תחומי דעת, ובכל זאת נקודה אחת מתאימה לכל המקצועות - הלב. התוכנית עוסקת במשמעות של הלימוד עבור התלמיד, וזהו לב הלמידה.

בצד היבטים חשובים של הלימוד כמו ידע, מיומנויות וחשיבה, התוכנית מפתחת אצל הלומד יכולת של התבוננות פנימית ובחינה של הקורה אותו בתהליך זה: מה משתנה בו בעקבות הלימוד? במה תשתנה התנהגותו בעקבות השיעור? מה יצר בעולמו המפגש עם הטקסט כפי שהציג אותו המורה? לאן מוליכה אותו הסקרנות בעקבות מה שלמד בשיעור?

מהלך זה של התבוננות פנימית החל בחמ"ד והתרחב לכלל מערכת החינוך. בעקבותיו החלו להישאל בבחינות הבגרות שאלות 'לב לדעת' (עמ"ר - ערכים, מעורבות, רלוונטיות) - זאת בהובלת ד"ר משה ויינשטוק - יו"ר המזכירות הפדגוגית. מתוך הבנה שמענה לשאלות אלה מצריך שפה מיוחדת ומיומנויות מסוימות, ראינו לנכון להדריך את המורים לעסוק בשאלות לאורך השנה. 'לב לדעת' נענו לאתגר ופיתחו מערכי שיעור והנחיות פדגוגיות עבור המורים בכמה מן המקצועות. המטרה היא כפולה: ראשית, שיעור מעניין הגורם למעורבות פעילה של התלמידים; שנית, הכנה ממוקדת לקראת שאלות הבגרות - ניתוח השאלות ועיון במחווים המורים כיצד ניתן לענות נכון על שאלות אלו לאור הפעילות שהתרחשה בשיעור.

מורה שיעבוד לאור התכנים שבחוברת לא זו בלבד שיקבל מענה לשאלות 'לב לדעת' (עמ"ר), אלא גם יוכל להתרשם מהרוח הפדגוגית הנושבת ב'לב לדעת', ולאמץ אותה לתחומי ידע אחרים.

ד"ר אברהם ליפשיץ
ראש מינהל החינוך הדתי

ד"ר משה וינשטוק

מורים ומורות, יקרים ויקרות,

הורתם של שאלות העמ"ר (ערך, מעורבות, רלוונטיות) הייתה בבית מדרש 'לפניהם' שהקים הרב שמעון אדלר ז"ל בחמ"ד לפני כ-12 שנים. במהלך הלימוד בבית המדרש צמחה האבחנה של ד"ר שלמה בן אליהו שחשוב לכלול בלמידה בכיתה את כל שלבי הטמעת הלמידה באישיות של האדם, את שלבי החב"ד - חוכמה, בינה ודעת. שם נבטה התפיסה שהלמידה מתחילה בחשיבה (חוכמה), ממשיכה בהבנה וביישום (בינה) ומעמיקה בהפנמה לתוככי הרגש והאישיות של האדם (דעת), על פי הגדרת בן אליהו.

את העמקת התפיסה הפדגוגית הזו וביסוסה הוביל ד"ר אברהם ליפשיץ בתוכנית 'לב לדעת' בחמ"ד, תוכנית שבה זכה הנושא להתייחסות רצינית, עד כדי פיתוח שפה פדגוגית שהשפעתה על שדה החינוך ניכרת ורחבת היקף. מתוך הבנה שההערכה וההיבחנות מכתובות את הלמידה בכיתה לא מבוטלת, יזמו ב'לב לדעת' את שאלות העמ"ר בבחינות הבגרות בתחומי הדעת השונים.

תפיסה זו קודמה במוסדות השונים של מערכת החינוך במדינת ישראל ובכל תחומי הדעת, וקנתה לה מקום של כבוד במדיניות המזכירות הפדגוגית בשלוש השנים האחרונות, ב'שאלות עמ"ר' בבחינות הבגרות ובמיצ"ב. מטרת השאלות הללו הייתה להשפיע על אופי הלמידה בכיתה, כך שבכל לימוד בכיתה ישולבו ערכי החינוך והחברה, לצד הדגשת הרלוונטיות ללומדים ועידוד המעורבות שלהם.

כאשר עוסקים בשאלות העמ"ר חשוב לזכור שהשאלות הן רק קריאת כיוון, רק אמצעי למורה הטוב ולתלמיד המתעניין. ההערכה היא רק צוהר למטרות הלמידה, צוהר מעצב ומייצר שיח - אבל צוהר. טוב לזכור שהעיקר הוא השיח בכיתה, שהחלום הוא שהלימוד והדיון בין המורה ללומדים וללומדות ובינם לבין עצמם יעסקו בערכים ובחיי הלומדים. כאשר גופי הידע יילמדו לעומק, מתוך הלמידה תגיע התמודדות עם אתגרים, יתעוררו שאלות ויזדמן עיסוק בתכנים רלוונטיים. הרצון של כולנו, המורים, הוא שהדברים שאנו מלמדים יהדהדו אל חייהם של ילדינו ויחלחו אל עולמם ואישיותם, שהלמידה תשפיע עליהם, תבנה אותם ותחיה אותם לאורך שנים. כך הם יצמחו להיות אנשים לומדים, מתעניינים, ומעל הכול אנשים טובים, וכך גם תיבנה החברה בארץ שלנו כחברה טובה יותר. החוברת הזו, שצמחה בבית הפדגוגי החשוב והמשמעותי של 'לב לדעת' שכל הזמן מתחדש ומתקדם, מכוונת בדיוק לכך - לפתוח את הצוהר של שאלות העמ"ר לתוך הכיתה, לסייע לכם, המורים והמורות לפתוח את הלמידה בכיתה לידע, לחשיבה ולהפנמה. כי לשם כך כולנו בחרנו להיות מורים, כי זה לוז המקצוע הטוב והחשוב הזה: להקנות את הידע ומתוכו לפתח את החשיבה והרגש, לפתח את הערכים והערכיות, ובעצם, לגעת באדם.

בהצלחה לכולנו,
מוישי

ד"ר משה וינשטוק הוא יו"ר המזכירות הפדגוגית במשרד החינוך לשעבר.

מבוא

לצד המטרות, הנושאים והמיומנויות בתחום הקוגניטיבי, ניתן להבחין ברוב תוכניות הלימודים גם במטרות, בנושאים ובמיומנויות שלהם היבטים ערכיים, אישיותיים ורגשיים. שאלות עמ"ר שנוספו לבחינה תורמות לקידום ההיבטים הללו, בהיותן שאלות חשיבה הכוללות היבטים של רגש, מעורבות אישית, רלוונטיות ועמדה ערכית.

אחד הגורמים המשפיעים ביותר על המתרחש בשיעור הוא אופן ההערכה של תחום הדעת. מטרות הוראה שהתלמידים אינם נבחנו עליהן נתפסות לעיתים כהצהרתיות בלבד. כאשר לא נבחנו על שאלות הפנמה, לרוב לא מקדישים מספיק זמן לעיסוק בנושאים אלו בשיעורים, וממילא קשה יותר לפתח למידה הנוגעת בחיי הלומד או בתחום הערכי.

על רקע ההבנות הללו מבקשת המזכירות הפדגוגית להמשיך את המהלך של פיתוח שאלות העמ"ר כדי לעודד למידה מעמיקה במהלך כל השנה; למידה הכוללת את מכלול אישיותו של התלמיד, למידה שתרחיב את היכולות האינטלקטואליות לצד עולמו הפנימי, שיפוטו וערכיו, ברוח מדיניות המשרד וברוח מטרות תוכניות הלימודים בתחומי הדעת השונים.¹

מורים רבים מצליחים להניע חוויית למידה משמעותית בקרב הלומדים; למידה הכוללת רכישת ידע, ניתוח תכנים, חשיבה, מעורבות שכלית ורגשית ודיאלוג המעיד על רלוונטיות ויחסי גומלין בין המורה ללומדים ובין הלומדים לבין עצמם. מורים אלה יוצרים בעת השיעור מפגש עמוק בין הלומדים לבין התוכן הנלמד, מעוררים שאלות, מתווכים ידע, מערערים תובנות ומצמיחים ידיעות חדשות. מפגש למידה משמעותי המתרחש בשיעור מערב את כל אישיותו של הלומד: השכל, הרגש והעולם התוך-אישי.

מטרת הקובץ שלפניכם היא ליצור את החיבור שבין שאלות העמ"ר שנוספו לבחינות בגרות לבין השיעורים בכיתה. הקובץ מציע ניתוח של שאלות העמ"ר בתחומי הדעת השונים, מציג עקרונות להוראה ומדגים שיעורים המכוונים ללמידה שיש בה חיבור בין ידע נרכש לבין הפנמתו על ידי הלומדים. בכל תחום ידע הלכנו אחור 'מהשאלה לשיעור' והדגמנו איזה שיעור יכול לעמוד בבסיסה של שאלה, שיעור המכוון למעורבות, רלוונטיות ועמדה ערכית של הלומדים. בסופו של כל תחום דעת הצגנו שאלת בגרות עמ"ר ותשובות לעיון כדי שהתלמידים יתרגלו את הנדרש מהם (חיבור בין ידע לבין עמדה) ויוכלו לנתח עם המורה את הנדרש בתשובתם.

בכל אחד מתחומי הדעת מובאים:

1. ניתוח הנדרש בשאלות עמ"ר
2. שאלות מכוונות למורה בטרם הכנת שיעור
3. ארגז כלים מתודיים לסוגי שאלות שונים
4. מהלך שיעור לדוגמה
5. ניתוח שאלת בגרות ותשובה

1. להרחבה ראו את איגרת המזכירות הפדגוגית, קיץ תשע"ו.

דגשים לשיעור עמ"ד

למידה פעילה: חשוב שהשיעור ייבנה באופן כזה שהתלמידים יהיו בו פעילים.

שיתוף כל התלמידים: חשוב לחשוב על דרכים שבהן כל תלמיד חייב להשתתף, ואינו רק צופה פסיבי באחרים.

מרחב הלמידה: מומלץ לחשוב מראש על עיצוב מרחב הלמידה - האם מרחב הלמידה המתאים הוא מעגל או אולי עדיפה ישיבה בקבוצות? האם כדאי לשנות את כיתת הלימוד הקבועה כדי ליצור אווירה אחרת? צורה אחרת של סידור השולחנות, אביזרים נלווים וכד' יעניקו אופי אחר ללמידה.

אווירה לא שיפוטית: כדי שתלמידים ירגישו בנוח ויוכלו להביע את דעתם ולבחון דעות אחרות מתוך חירות מחשבה, יש ליצור אווירה לא שיפוטית בכיתה. צורת התייחסות של המורה שאינה שיפוטית אלא משקפת תתרום לאווירה נינוחה.

הקשבה וכבוד: חשוב להרגיל את התלמידים להקשיב לדעה הנגדית ולא להתפרץ באמצע, לדבר בכבוד אל ה"יריב".

הבעה: זו הזדמנות יקרה לתרגל ולשפר את יכולת ההבעה, ללמוד להתנסח בצורה ברורה, לטעון טענות, להסבירן ולהדגימן. יכולת הניסוח שתשתפר בשיעור תתרום גם ליכולת הניסוח בבחינה.

"ארגז כלים"

מתודות להצגת דילמה

דיבייט ("מעמת" או "שיג ושיח" בעברית): אירוע מונחה שבו שני אנשים או יותר צריכים להציג את עמדותיהם המנוגדות. ניתן לחלק את הכיתה לשתי קבוצות המייצגות דעות מנוגדות. הקבוצה בוחרת מראש דוברים שיציגו את תפיסתה ומתכוננת למעמת - הצגת נימוקים מרכזיים לתפיסתה וכן חשיבה מראש על הטענות שתציג הקבוצה היריבה וכיצד תוכל להפריך את טענותיה. הדוברים שנבחרו יציגו את נימוקיהם במליאה בדיון מונחה, שבו לכל קבוצה יש זמן מוקצב להעלאת טענה ולהפרכת טענת נגד.

כללי הדיבייט (חפשו באתר "גיא יריב")

כובעי חשיבה: ששת כובעי החשיבה של אדוארד דה בוונו - שיטת חשיבה שמטרתה שיפור תהליך קבלת ההחלטות בקבוצות. במסגרת השיטה המשתתפים בדיון מבצעים משחק תפקידים בהתאם לכובע הדמיוני שהם חובשים. כל כובע מייצג חשיבה אחרת והחובש אותו עונה בהתאם לכובע שחבש (לדוגמה: כובע אדום - רגשות, תחושות ואינטואיציות; כובע ירוק - חשיבה יצירתית וכו'). משתתף רשאי להחליף כובעים במהלך הדיון, וכך לייצג דרכי חשיבה שונות זו מזו.

ששת כובעי החשיבה (חפשו באתר "ברנקו וייס")

ניתן כמובן לשאול את עקרונות השיטה ולהשתמש בה בדרכים מגוונות, לדוגמה: ליצור כובעי זהות שבהם המשתתפים עונים על פי זהות של דמות שקיבלו; לבטא באמצעות הכובעים ערכים שונים הבאים לידי ביטוי בנושא הנלמד (שלום, אמת, יציבות, ספונטניות ועוד...).

משחק תפקידים - "להיכנס לנעליים של דמות": במתודה זו המשתתפים נכנסים לנעליים של דמות - מקבלים כרטיסי זהות של דמויות שונות ובהתאם לזהות מייצגים דעה בדיון.

כיסא חם: דיון בקונפליקט על ידי הצבת שני כיסאות המייצגים שתי דעות מנוגדות - הדוברים היושבים על כל אחד מהכיסאות צריכים לנמק את תפיסתם מול הכיתה, וכאשר נגמרים להם הטיעונים מגיע דובר חדש, מתיישב במקומו וממשיך את הדיון.

דיון מתקשב: העימות נכתב ומוצג על גבי מסך המחשב, לדוגמה על ידי חלוקת התלמידים לזוגות שבהם כל אחד מייצג דעה הפוכה והם מתכתבים ביניהם בווטסאפ. הווטסאפ יכול לעלות על המסך הכיתתי.

בית משפט: הכיתה הופכת לבית משפט כיתתי עם תביעה, סגוריה ועדים שונים הקשורים לסוגיה הנלמדת. התרגיל מאפשר השתתפות של תלמידים רבים ובחינה לעומק של סוגיה שיש לה צדדים שונים.

כלים להבעת עמדה אישית

כתיבה אישית: סיכום עמדה אישית על ידי כתיבת מאמר לעיתון, המלצה, מכתב לחברים ועוד.

הצבעה בקלפי

העמדה על ציר רצף: כל תלמיד יציין את עמדתו בנקודה על גבי ציר משורטט בין שתי עמדות שונות.

גרף כיתה של הדעות השונות: ניתן ליצור סכמה ממוחשבת של הדעות השונות בגרף פאי או בגרף עמודות. כשהדעות השונות יוצגו בסכמה כל תלמיד יציג היכן הוא ומדוע בחר כך. (האם אני בדעת מיעוט או בדעת הרוב, מדוע בחרתי כך...)

היכן אני בציר? שימוש בצירים מטפוריים על מנת להמחיש היכן אני ביחס לסוגיה שהועלתה (לדוגמה: האם אני יושב בקטר הרכבת או נגרר מאחור; האם אני בתוך העיגול או מחוץ לו; על גזע העץ, על הענף או על הצמרת... בהתאם לנושא הנידון).

ציר אנושי: המרחב הכיתתי הופך להיות מעין ציר מתוח בין שתי עמדות או בין מספרים שונים המייצגים את רמת ההזדהות, והתלמידים נעמדים לאורך הציר בהתאם לעמדתם האישית.

כלים ליצירת מעורבות

שימוש בדרכים אומנותיות ככלי ליצירת מעורבות והזדהות כתיבה יוצרת: 'כניסה לראש' של דמות ביצירה על ידי כתיבת מכתב בשמה, התכתבות בין שתי דמויות, התכתבות בין התלמיד לדמות ביצירה, כתיבת סוף שונה, התערבות בכתיבה במהלך העניינים ביצירה ועוד.

מיצג אומנותי, גרפיקה: הבעת דעה בדרך ויזואלית על ידי עיצוב מודעת פרסומת, קומיקס ועוד.

משחק תפקידים: ייצוג דרמטי של דמויות ביצירה - תלמיד בוחר דמות שעימה הוא מזדהה ומביע את דעתו בנושא מסוים.

מקהלת קריאה: קבוצות שונות מקבלות בדיוק את אותו טקסט לקריאה בקול בפני הכיתה, אולם הטקסט יישמע אחרת בהתאם לדרך שבה יבחרו לקרוא אותו: הדגשת מילים, הנמכת הקול או הגברתו, קריאה במקלה או בקול יחיד ועוד.

אקטואליה: חיבור העבר לחייו של התלמיד בהווה על ידי חשיפה לתכנים אקטואליים כיום - סרטונים, חדשות, קטעי עיתונות הנקשרים ליצירה.

מפגשים: מפגש עם דמויות בהווה, ריאיון עם דמות חיה הקשורה לדילמות או לאירועים בעבר.

כלים מתודיים לסיכום למידה

שאלות הפנמה לתלמיד: הזדהיתי עם... למדתי מדמות זאת את... הלקח שאני מפיק מהאירוע הוא...

"צידה לדרך": סיכום לימוד נושא ב'צידה לדרך' - לקחים שהתלמידים לוקחים לחייהם. ניתן להמחיש את הצידה בצורה ויזואלית - התלמידים בוחרים חפצים או תמונות להכניס לסל ומסבירים את בחירתם במעגל שיח.

"תובנה במילה": סבב סיכום שבו כל לומד אומר מילה אחת שהוא לוקח איתו מהלימוד.

חלק רביעי היסטוריה

הקדמה

במסמך הליבה של תוכנית הלימודים בהיסטוריה נכתב כי מטרת התוכנית כוללת טיפוח הבנה, סובלנות וכבוד כלפי עמדות, השקפות, רגשות, מסורות ודרכי חיים של פרטים שונים, מיעוטים ועמים אחרים; וכן - הבנה כי המציאות בהווה מושפעת מאירועים ותהליכים שהתרחשו בעבר, ושפעולות הנעשות בהווה משפיעות על עיצוב העתיד.¹³

מטרת שאלות 'לב לדעת' שנוספו לבחינת הבגרות היא לתת ביטוי למטרות הלמידה הללו, מתוך הבנה שאופן ההערכה קשור בקשר ישיר ללמידה. השאלות נועדו לכוון את המורה והתלמיד ללמידה משמעותית שבה התלמיד אינו רק 'אוגר ידע' אלא צומח מתוך המפגש עם הידע.

תלמיד שישאל את עצמו בתהליך הלמידה כיצד החומר שלמד קשור לחייו, שמתוך שאלות העבר ישאל שאלות על ההווה, שילמד להקשיב ולכבד תפיסות עולם שונות, יוכל להגיע להפנמה מעמיקה ומצמיחה של הידע שרכש.

קל להעריך ידע והבנה, ואילו תהליכים פנימיים בנפש האדם איננו יכולים באמת להעריך, אולם שאלות 'לב לדעת' ששולבו בבחינות הבגרות כוללות מרכיבים שיוצרים את תחילתו של תהליך רגשי-פנימי, ומבקשות מהלומד הבעת עמדה אישית מנומקת. ההערכה של תשובות הלומדים תהיה מבוססת על החיבור בין הידע שרכש התלמיד לבין יכולתו להביע עמדה אישית מנומקת ומבוססת על הידע שרכש.

מובן שתלמיד לא יכול להיפגש לראשונה עם שאלות לב לדעת במבחן עצמו.

כבר בשיעורים עצמם עליו להתנסות בחשיבה עצמית, בהבעת עמדה, בהקשבה לדעות אחרות ובניסוח מבוסס ידע של עמדתו. שיעורי שיח, שיעורי 'מעגל' והתנסות ב'דיבייט' הם דוגמאות לכלים של הוראה המכוונת להיבטים ערכיים, רגשיים ואישיותיים של הלומד.

בקובץ שלפניכם הלכנו אחור, מהשאלה לשיעור: הקובץ מנסה לתת בידי המורה כלים לבניית שיעורים פעילים, מעוררי שיח, המקנים ללומדים מיומנויות וכלים למתן מענה מיטבי לשאלות עמ"ר.

בקובץ שלפניכם:

א. שאלות לדוגמה

ב. ניתוח הנדרש בשאלות 'לב לדעת' (עמ"ר)

ג. שאלות מכוונות למורה בטרם הכנת השיעור

ד. ארגז כלים מתודיים

ה. מערך הוראה לדוגמה - מהשאלה לשיעור

ו. ניתוח שאלת בגרות ותשובה

.א.

שאלות לדוגמה

הבעת עמדה ומעורבות

[1] המנהיגים דוד בן-גוריון, מנחם בגין ווינסטון צ'רצ'יל נדרשו לקבל החלטות קשות בתקופת כהונתם.

« בחר באחד מן המנהיגים האלה והצג את אחת ההחלטות שהוא קיבל. « הסבר את האפשרויות השונות שעמדו לפניו לפני קבלת ההחלטה. « מה **דעתך** על החלטתו? נמק את דעתך והתבסס על האירועים ההיסטוריים.

הבעת עמדה ורלוונטיות

[2] אירועים מן העשורים הראשונים למדינה, כגון החתימה על הסכם השילומים, מחאת ואדי סאליב ומשפט אייכמן, השפיעו על התפיסות המקובלות בחברה הישראלית.

« מבין האירועים האלה, בחר באירוע אחד שלמדת עליו, הצג אותו והסבר את ההשפעה שלו על החברה הישראלית באותה תקופה.

« האם **לדעתך** לאירוע זה יש השפעה גם **בימינו**? נמק את תשובתך.

דילמה, נקיטת עמדה והזדהות

[3] בתחילת מלחמת העולם השנייה הייתה ביישוב היהודי התלבטות בנוגע לסוגיה של שיתוף פעולה עם הבריטים ומאבק בהם.

« הסבר את שתי העמדות העיקריות שהיו ביישוב בנוגע לסוגיה זו בתחילת המלחמה.

« במבט לאחור, כאשר ידועים לך הפרטים ההיסטוריים שאירעו לאחר 1939, **מה היא העמדה שאתה מזדהה עימה?** נמק ובסס תשובתך.

ב.

ניתוח הנדרש בשאלות עמ"ר

שאלות הבעת עמדה / הזדהות עם דמות

על התלמיד לנמק מדוע הוא מזדהה או אינו מזדהה עם דמויות היסטוריות ועם מהלכים שעשו. התשובה לשאלה זו מבוססת על ידע ומצריכה מיומנויות של בחירה ונימוק - על התלמיד להכיר את הדמויות, את התקופות שבהן פעלו ואת פעולותיהן; עליו לבחור בחירה מושכלת ולדעת לנמק את בחירתו תוך הדגמה. נוסף על כך, נדרשת בתשובה גם הבעת עמדה אישית בבחירת הדמות ובבניית הנימוקים.

שאלות דילמה ונקיטת עמדה

שאלות שבמרכזן עומדת לרוב דילמה - פוליטית, חברתית מוסרית, ערכית וכד' - ועל התלמיד להביע את עמדתו ביחס אליה. מטרתן של שאלות דילמה היא לשתף את התלמידים בדילמות שאירעו בהיסטוריה ולהביא אותם להבנה כי ההיסטוריה נוצרה מתוך הכרעות בין דילמות. שאלות דילמה הינן שאלות המביעות מורכבות. מטרתן להביא את התלמיד להבנה כי בדילמות אין אמת אחת מוחלטת שעל פיה יש לפעול, אלא שהמציאות היא מורכבת. לכל אחד מן הצדדים בדיון יש יתרונות וחסרונות, והתלמיד צריך לבחור את עמדתו האישית, מתוך הבנה שגם לעמדה שהוא נוקט יש חסרונות ומתוך הקשבה לדעות נוספות.

שאלות רלוונטיות

שאלות אלו מבקשות מן התלמיד 'להיכנס לתוך' הנושא הנלמד, לחשוב על מה שאירע ולהבין את השלכות האירוע שהיה בעבר על מציאות חיינו כיום. שאלות מסוג זה מפתחות חשיבה מורכבת ומעבירות לתלמיד מסר שעמדתו חשובה, וכי יש דילמות שאומנם התרחשו בהיסטוריה אך הן רלוונטיות לחייו כיום.

ג.

שאלות מכוונות למורה בטרם הכנת שיעור

לב השיעור

- « מהו נושא השיעור?
 « אילו דילמות יכולות לעלות מהחומר הנלמד? באיזו דילמה אבחר להתמקד?
 « מדוע אני חושב שחשוב ללמד זאת את תלמידיי?
 « האם הנושא / הדילמה הזאת מעניינים אותי?
 « איך נושא זה רלוונטי לחיי תלמידיי? או לחלופין, איזה אופק חדש הוא יכול לפתוח בפניהם?
 « מהו הידע ומהם מקורות הידע שאליהם ארצה להפנות את תלמידיי בשיעור?

מיומנויות

- « כיצד אלמד את התלמידים לבטא את דעתם האישית תוך התבססות על הידע?
 « כיצד אפתח אצל תלמידיי יכולת הבעת עמדה מורכבת ומנומקת?

מתודות

- « כיצד אבהיר את הדילמה ואוודא שהיא תהיה מובנת לכלל התלמידים?
 « כיצד אצור שיעור שיש בו גם לימוד וגם שיח אישי?
 « איזו מתודה תעזור לי ליצור דיון פורה בכיתה?

ארגז כלים מתודיים

א. מתודות להצגת דילמה

1. מעמת (דיבייט)

אירוע מונחה שבו שני אנשים או יותר צריכים להציג את עמדותיהם המנוגדות (במסגרת שיעור בודד לא נוכל להגיע ל'דיבייט מקצועי', אולם נוכל לטעום מעט מעקרונותיו¹⁴).

2. כובעי חשיבה

במתודה זו המשתתפים חובשים בכל פעם כובעים שונים ובהתאם לכובע מייצגים דעה בדיון.¹⁵ המשתתפים רשאים להחליף כובעים במהלך הדיון, וכך לייצג דרכי חשיבה שונות זו מזו. ניתן לייצג ע"י הכובעים תפיסות שונות או ערכים שונים הנוגעים לנושא הנלמד בהסטוריה.

3. משחק תפקידים - להיכנס לנעליים של דמות

במתודה זו המשתתפים 'נכנסים לנעליים' של דמות - מקבלים כרטיסי זהות של דמויות שונות ובהתאם לזהות מייצגים דעה בדיון.

4. כיסא חם

דיון בדילמה על ידי הצבת שני כיסאות המייצגים שתי דעות מנוגדות - הדוברים היושבים על כל אחד מהכיסאות צריכים לנמק את תפיסתם מול הכיתה, וברגע שלאחד מהם נגמרים הטיעונים מגיע דובר חדש, מתיישב במקום חברו וממשיך את הדיון.

5. דיון מתקשב

העימות נכתב ומוצג על גבי מסך המחשב, לדוגמה על ידי חלוקת התלמידים לזוגות שבהם כל אחד מייצג דעה הפוכה והם מתכתבים ביניהם בווטסאפ. הווטסאפ יכול לעלות על המסך הכיתתי.

6. בית משפט

הכיתה הופכת לבית משפט כיתתי עם תביעה, סנגוריה ואפילו עדים של דמויות שלמדו עליהן. התרגיל מאפשר השתתפות של תלמידים רבים ובחינה לעומק של סוגיה שיש לה צדדים שונים.

סיום העימות - הבעת עמדה אישית

« כתיבה אישית

« הצבעת בחירות

« העמדה על ציר רצף

כל תלמיד יציין את עמדתו בנקודה על גבי ציר משורטט בין שתי עמדות שונות.

« מפת כיתה

התלמידים ימפו את הדעות השונות ויציגו אותן על גבי גרף.

« ציר אנושי

המרחב הכיתתי הופך להיות מעין ציר מתוח בין שתי עמדות, או בין מספרים שונים המייצגים את רמת ההזדהות, והתלמידים נעמדים לאורך הציר בהתאם לעמדתם האישית.

14. כל קבוצה תצטרך להעלות שלושה נימוקים מרכזיים לדעתה. כל קבוצה תצטרך לחשוב על טענה שתציג הקבוצה היריבה ולנסח תגובה לטענתה. כל קבוצה תבחר דובר שיציג את עמדתה.

15. שיטת ששת כובעי החשיבה של אדוארד דה בוונו היא שיטת חשיבה שמטרתה שיפור תהליך קבלת ההחלטות בקבוצות. במסגרת השיטה המשתתפים בדיון מבצעים משחק תפקידים בהתאם לכובע הדמיוני שהם חובשים. כל כובע מייצג חשיבה אחרת והחובש אותו עונה בהתאם לכובע שחבש (לדוגמה: כובע אדום - רגשות, תחושות ואינטואיציות; כובע ירוק - חשיבה יצירתית ועוד...). המשתתפים רשאים להחליף כובעים במהלך הדיון, וכך לייצג דרכי חשיבה שונות זו מזו.

ב. מעורבות והזדהות

שימוש בדרכים אומנותיות ככלי ליצירת מעורבות והזדהות:

« כתיבה יוצרת

כניסה לראש של דמות היסטורית על ידי כתיבת מכתב בשמה, התכתבות בין שתי דמויות, התכתבות בין התלמיד לדמות נבחרת, כתיבת סוף שונה לאירוע היסטורי, התערבות במהלך אירוע היסטורי ועוד.

« מיצג אומנותי, גרפיקה

הבעת דעה בדרך ויזואלית על ידי עיצוב מודעת פרסומת, קומיקס ועוד.

« משחק תפקידים

ייצוג דרמטי של דמות נבחרת - תלמיד בוחר דמות היסטורית שעימה הוא מזדהה ומביע את דעתה בנושא מסוים.

ג. רלוונטיות

« אקטואליה

חיבור העבר לחייו של התלמיד בהווה על ידי חשיפה לתכנים עכשוויים: סרטונים, חדשות, קטעי עיתונות הנקשרים לנושא.

« מפגשים חיים

מפגש עם דמויות בנות זמננו, ריאיון עם דמות חיה הקשורה לדילמות או לאירועים בעבר.

ד. דרכים להבעה אישית לסיכום הנושא הנלמד

« שאלות הפנמה לתלמיד

משפטים שהתלמיד נדרש להשלים: הזדהיתי עם... למדתי מסוגיה זאת את... הלקח שאני מפיק מהלימוד הוא...

« 'צידה לדרך'

סיכום נושא ב'צידה לדרך' - לקחים שהתלמידים לוקחים לחייהם מיוצגים באמצעות חפצים המונחים לפנייהם. התלמידים מכניסים חפצים לסל על פי בחירתם ומשתפים מה מסמל עבורם החפץ וכיצד הוא נקשר לנושא הנלמד.

ה. מהלך הוראה לדוגמה - מהשאלה לשיעור

שאלת 'לב לדעת' (עמ"ד) בשנת 1952 עלה 'הסכם השילומים' על סדר היום הציבורי והסעיף את הרוחות בארץ. א] הסבר ונמק את שתי העמדות העיקריות שהיו בנוגע לחתימה על ההסכם. ב] מנקודת מבטך כיום, על בסיס ידיעה של התהליך ההיסטורי, מהי העמדה שאתה מזדהה עימה? נמק תוך הדגמת ההשלכות של ההכרעה שהכריעה הממשלה בדילמה זו.

ניתוח הנדרש בשאלה

סעיף ב' הוא סעיף שאלת 'לב לדעת' - התלמיד נדרש להבעת עמדה אישית מנומקת על בסיס הידע הנדרש בסעיף א'.

מטרת השיעור לפתח אצל התלמידים העמקה בדילמה ויכולת נקיטת עמדה אישית מורכבת בנושא.

נושא השיעור: ניהול דילמה בנושא 'הסכם השילומים'.

מהלך השיעור

1 פתיחה

לשם יצירת קשב נראה את [נאומו של בגין](#) (חפשו ביוטיוב: "מנחם בגין על הסכם השילומים").

< יצירת קשב

2 רקע

נסביר בקצרה את הרקע לנושא הסכם השילומים (מופיע בספר הלימוד 'משברים ותקומה', כרך שלישי עמ' 388-393)

< הצגת ידע

3 דיבייט

נחלק את התלמידים לשתי קבוצות - תומכי הסכם השילומים ומתנגדיו (אפשר לחלק לכמה קבוצות של מתנגדים ותומכים בהתאם למספר התלמידים בכיתה).

« כל קבוצה תצטרך להעלות שלושה נימוקים מרכזיים לדעתה.

« כל קבוצה תצטרך לחשוב על טענה שתציג הקבוצה היריבה ולנסח תגובה לטענתה.

« כל קבוצה תבחר דובר שיציג את עמדתה.

« כל קבוצה תיצור שלט הפגנה עם המוטו שלה ותאייר אותו.

< מעורבות והבנת הדילמה

המורה יעבור בין הקבוצות, יקשיב לדיונים, ישאל שאלות ואף ישלח את התלמידים לחפש אינפורמציה חשובה שתעבה את הנימוקים (לדוגמה: מה היה המצב הכלכלי בארץ באותה תקופה? אילו אתגרים עמדו בפניה של המדינה הצעירה באותה תקופה? מה מעמדה של גרמניה בעיני העולם לפני הסכם השילומים?)

[4] הצגת עמדות

מליאת הכיתה תיהפך ל'מליאת הכנסת', והדוברים ייצגו את שתי הגישות.

< הצגת עמדות שונות - סיכום

[5] בחירות כיתתיות

התלמידים יצביעו עבור הדעה ששכנעה אותם.

< בחירת עמדה אישית

[6] סיום: הדילמה האישית

אפשר להקדיש זמן לדילמה הפרטית של ניצולי השואה עצמם שבחרו לקבל או לסרב לקבל את כספי הפיצויים, דרך עדויות כתובות או מוסרטות.

מומלץ להתייחס למצבם של ניצולי השואה החיים ביננו ולעיסוק בשילומים עד היום.

< הרחבה היוצרת רלוונטיות והזדהות

1.

ניתוח שאלת בגרות ותשובה

בשנת 1952 עלה "הסכם השילומים" על סדר היום הציבורי והסעיר את הרוחות בארץ.
א הסבר ונמק את שתי העמדות העיקריות שהיו בנוגע לחתימה על ההסכם.
ב מנקודת מבטך כיום, על בסיס ידיעה של התהליך ההיסטורי, מהי העמדה שאתה מזדהה עימה? נמק תוך הדגמת ההשלכות של ההכרעה שהכריעה הממשלה בדילמה זו.

נציג בפני התלמידים שתי תשובות בגרות חלקיות לשאלה. נבקש מהם 'לחבוש את כובע הבוחן' ולמשב את התשובה.

תשובה א

הייתה דעה נגד ההסכם ודעה בעד ההסכם. בעד ההסכם הייתה בעד לקבל את הכסף מגרמניה כי צריך את הכסף, ונגד ההסכם הייתה נגד לקבל את הכסף מגרמניה ונגד הסכמים. לדעתי היה אסור לקבל מהם את השילומים, מה, בעד כסף, נמכור את הכבוד הלאומי שלנו? לדעתי בגין צדק. אי אפשר להחזיר את הנרצחים בעד כסף ולכן צריך להחרים את גרמניה ולא ליצור איתם שום קשר.

תשובה ב

בשנת 1952 עלה 'הסכם השילומים' על סדר היום הציבורי והסעיר את הרוחות בארץ. היו שתי עמדות עיקריות בנוגע לחתימה על ההסכם: עמדת האופוזיציה בהובלתו של מנחם בגין טענה כי אין לחתום על הסכם כזה, חתימה על הסכם עם גרמניה תעניק לה מחילה ותאפשר לה כרטיס כניסה למשפחת העמים, תהיה זו בגידה למחול על רצח של שישה מיליון מבני עמנו עבור כסף. מנגד התומכים בהסכם השילומים טענו כי יש לחתום על ההסכם משום שהכסף נחוץ לביטחונה וכלכלתה של מדינת ישראל. בארץ שרר מצב כלכלי קשה והמדינה הצעירה התמודדה עם קליטת עולים ועם מצב ביטחוני קשה, הכסף היה מאוד נחוץ. נטען גם כי עצם קבלת הכסף אינו מהווה מחילה על הרצח, זו חובתה הבסיסית של גרמניה להשיב חלק מהרכוש היהודי שנגזל במהלך המלחמה לעם היהודי. כמו כן נחתם ההסכם עם ממשלת גרמניה המערבית הדמוקרטית, ובן גוריון ראה בגרמניה הזאת גרמניה אחרת. לדעתי היה אסור לקבל את הכסף מהסיבות שמניתי לעיל.

שאלות רפלקציה לתלמידים הכותבים משוב לתשובה

- « האם בתשובה הופיעו שתי העמדות בצורה מנומקת ומפורטת?
- « האם הופיעה עמדה אישית מנומקת?
- « האם העמדה האישית התבססה על ידע? האם העמדה האישית התבססה על ניתוח המצב כיום?
- « האם הניסוח היה ברור? האם מבנה התשובה היה מיטבי? (פתיחה, התייחסות לשאלה, הצגת עובדות וביסוסן וסיום בעמדה אישית מנומקת?)

למורה:

פעמים רבות תלמידים יודעים את החומר, אך אינם מבינים מה נדרש מהם בשאלה. ננתח יחד עם התלמידים את התשובות שהוצגו ונלמד מה יש בהן ומה חסר.

בתשובה א שהוצגה לא הייתה הצגה מפורטת של ידע. גם העמדות השונות לא נומקו (מדוע תמכו בהסכם? מה פירוש המילים "כי צריך כסף" - מה היה המצב בארץ?). העמדה האישית הוצגה ללא נימוקים המבוססים על ידע וללא התייחסות לתהליך ההיסטורי מאז ועד היום.

בתשובה ב היה מבנה ראוי של תשובה. היה בסיס של ידע, העמדות השונות נומקו, אך הדעה האישית לא נומקה ולא התייחסה למצב כיום.

לסיום נבקש מהתלמידים: כתבו אתם תשובה מלאה ומנומקת, שבה גם עמדה אישית מבוססת ידע ומנומקת היטב.

